

lelően gyönyörködjék, pihenjen. Nem tetszik át ezeken az ókori jelenségeken egy másik valóság? És – Akadémia vagy Lykeion?

Azt hiszem, erről még majd beszélgetnünk kell, kedves Agathón – mondaná talán Sókratész.

Nádas Péter

MI, MIT JELENT, NEKEM, NEKED

Válasz egy svájci folyóirat kérdésére

Közeledem és eltávolodom, közelebb lépek és megint távolabb. Aztán leülök az egyik ovális terem közepén a pamlagra, hogy ismét láthassam az egészet. Felállok. Oly lassan lépdelenek, hogy a szemem előtt homoljon szét a kép. Mint mikor valaki leveszi a szemüvegét. Azokra a részleteire fog szétomlani, amelyekből a festő fölépítette az egészet.

A Musée de l'Orangerie két ovális termében, Claude Monet LES NYMPHÉAS című képei előtt állok, ülök, jövök, megyek, s egészen addig ismételve a közeledés és a távolodás műveletét, míg a teremőr éber nyugtalansága meg nem zavarja mániákus foglalatosságomat. Gyanakszik, hogy azon örült rajongók közé tartozom, akik képesek késsel, bottal vagy sósavval nekirontani rajongásuk tárgyának. Ő engem figyel, én pedig már nem is a képet, hanem azt figyelem, hogy miként választotta el Monet a mindenki által érzékelhetőtől az általa érzékelhetőt. Az ezernyi, tízezernyi, százezernyi ecsetvonás hátterében ugyanennyi döntése áll, és a döntései mögött még biztosan tízszer, százszor, ezerszer ennyi megfigyelése és megfontolása. Ahogyan ő maga mondja: „Nem tettem mást, néztem, hogy a világegyetem miként mutatja meg nekem önmagát...” Látás, megfigyelés, megfontolás, választás, döntés, ecsetvonás.

Ha a kreativitás fogalmának van egyáltalán valamilyen értelme, akkor ez az értelem igazán plasztikusan nyomon követhető és értelmezhető a festékrétegek elvékonyodásán és megvastagodásán, elsötétedésén és kivilágosodásán. Mintha az ujjammal meg lehetne érinteni. Van itt egy festékrétegekkel megterhelt vászon, amely immár nem látható, s a vászon hátán mindama festékcsíkokból vont megfigyelés, gondolat, ítélet és döntés, amely aztán a maga sajátos szerkezeti rendjével világosan ékelődik be a valóságos és elképzelt világok közé. De lenne valóságos világ ez? Miként lehetne az? A képzelet világa lenne ez? De miként lehetne, ha egyszer valóságosan festett, szerkesztett, rétegelt, rendezett. Ügyelnem kell kíváncsi ujjaimra, a teremőr éber szeme láttára meg ne érintsem a megfontolások, választások és döntések megkövesedett, színes rétegét.

A mesterműveken nem csak az látható, hogy alkotójuk hová ért el a képzeletével, hanem oda is vissza lehet térni, ahonnan elindult. Vissza lehet térni a fűzekhez, a tavirózsához, a tóhoz. Ha barátommal vagy szerelmesemmel állok a tó partján a szép alkonyatban, akkor csak azt látom, amit én láthatok, de még feltételezésem se lehet arról, hogy miként látja ő. Remélem, hogy hasonlóan. Azt mondja, szép, és én is ezt mondom. A szó azonban szó marad; azonosságunk vagy hasonlóságunk vágya, a szép test-

vériesség, így marad reménység. Mesterművek láttán azonban megfordul a dolog, mert a másik ember látásmódja válik közvetlen élménnyé. Valami olyasmit láthatok, amiről e műtárgy nélkül feltételezésem se lehetne, s csak így van fogalmam arról is, hogy milyen közel vagy milyen távol állhat tőlem a barátom vagy a szerelmem, hol állok én, s hol az embertársaim. A művészi kreativitással létrehozott tárgy évezredek óta valami olyasmibe avat be, aminek különben nincsen látványa. Nemcsak a természet és a tárgy, az egész és a részlet között teremt látható viszonyt, hanem idöket és tereket összerántva egymást nem ismerő embereket hoz oly közel, mintha szerelmesek vagy barátok lennének. Valami olyasmit vált be, amit különben csak vágyunk és remélünk.

Azon se kell csodálkozni, hogy a demokratikus európai társadalmak az utóbbi harminc évben éppen ezt a mélységesen mély, ösöreg s csak igen ritkán kielégíthető vágyat igyekeznek mindenki számára elérhetővé tenni. Legalább a szóval, ha mással már nem lehet. Ha van egy jó ötleted, ha egy mások által megoldhatatlannak tűnő problémát egyetlen húszrúgással meg tudsz oldani, ha te magad állítod össze előre gyártott elemekből a könyvespolcodat, ha az általad szervezett polgárjogi mozgalom megváltoztatja a dolgok állását, akkor megkaphatod a kreatív ember sokat jelentő, kitüntetö címét. Miközben ezeket a sorokat írom, felütöm a *Le Nouvel Observateur* legújabb számát, és a következő sorokat olvasom: „A homokosok megváltoztatták a világot. Ez az elnyomott és kreatív kisebbség harminc év alatt a feministák mellett, s gyakran velük együtt, módosította a nyugati világ érzékenységét.”

Az asztal fogalma azért jelöli az asztalt, mert se széket, se levesbe való sárgarépát nem jelent. Nem így a kreativitás fogalma. A kreativitás a demokratikus európai társadalmak nyelvében nemcsak nagyon sokféle és egymástól igen távol álló cselekmény, gesztus, gondolat jelölésére alkalmas szóvá változott, hanem kifejezetten olyan szóvá, amely nem pusztán megjelöl, hanem minösít, söt egyenesen kitüntet. Jömagam azonban hajlamos vagyok arra gondolni, hogy ez a szó azért vált ilyen kitüntetett jelentőségüvé, hogy homályos értelmében eltünhessenek azok az óriási különbségek, amelyek a teremtöt és a teremtett lényeket évezredekig elválasztották egymástól ebben a kultúrában. Ha mindenki *créateur* lehet, akkor senki nem lehet *créature*, s akkor legalábbis szóban beváltható a vágyott demokrácia egyik kívánatos alapkövetelménye, az egyenlőség. Ha nincsenek istenek, akkor dolgok és emberek egyenrangúak, s ha nincsen közöttük különbség, akkor nincsenek hierarchiák se. Nem tudom se a vizet, se a tavirózsákat lefesteni, ám ez nem jelentheti, hogy alacsonyabb rendű lennék, mint amilyen Monet, hiszen ugyanezeket például bármikor lefényképezhetem. Így aztán egy gesztus lehetősége és a lehetőség beváltásához rendelt technika óhatatlanul fontosabb, mint az eredmény minösége. A demokratikus társadalmak köznyelve legalább olyan óvatosan bánik a hierarchiákkal, mint amilyen nagyvonalúan bánik a kreativitással. Kérdés persze, hogy egy olyan nyelvi nagyvonalúság, mely nem tesz többé különbséget az alkotás és a machináció, az egyéni és a tömeges, a teremtett és a teremtö között, mennyire illeszthető bele egy olyan kultúrába, amelynek éppen ez a különbségtéves az alapja.

Az is érdekes jelenség, hogy azokban az európai társadalmakban, amelyekben a személyes szabadságnak az utóbbi évtizedekben nem volt jogi garanciája, ez a fogalom teljességgel ismeretlen, illetve legfeljebb olyan értelmiségiek számára ismerös, akik legalább gondolataik és tájékozódásuk szintjén ájtártak a politikai határokon. A személyes szabadság jogi garanciáinak hiánya ezekben a társadalmakban igen szökre

szabta a produktívitas lehetőségeit, a produktívitas hiánya pedig olyan materiális hiányokat támasztott, amelyben a személyes cselekvés sem irányulhatott másra, mint éppen ezeknek a hiányoknak a pótlásával a személyes túlélés lehetőségére, az élet pusztá reprodukciójára. Ha a nyugat-európai társadalmak szókészletének csúcán a kreatívitas fogalma áll, akkor a kelet-európai társadalmak gyakorlatában a találékony-ság reflektálatlan fogalma. Ezekben a társadalmakban a nap minden órájában anyagi és szellemi hiányokat kell pótolnom, ami azt jelenti, hogy a meglévő vagy kívánatos szerkezetek és intézmények működését olyan tárgyakkal és olyan technikával kell biztosítanom, amelyeknek valójában más a rendeltetése. Így aztán semmi nem működik egészen a rendeltetése szerint, hanem minden valamiként működik, s a pusztá működést az emberi találékony-ság győzelmeként könyveljük el, holott valójában csődről és vereségről kéne beszélnünk.

A túlélésre szabott világban szintén másodlagossá válik a dolgok minősége, de nem azért, mert a lehetőségek bőségétől elvakultan olyan képzetem támadt volna, hogy a világ dolgait a gyakorlati értékük egyenrangúsítja, hanem azért, mert a túlélés parancsa szerint a sok lehetetlenség között az egyetlen lehetőségre kell rátalálnom. S így aztán óhatatlanul olyan képzetem támad ebben a világban, hogy a hiányzó dolgok végső soron bármivel helyettesíthetők. Ha viszont olyan képzetem támad, hogy a túlélés érdekében bármi helyettesíthető akármivel, akkor kérdés marad, hogy egy ilyen elképzelés miként illeszthető bele egy olyan kultúrába, amelynek változatosan a dolgok közötti szigorú különbségtevés az alapja.

A kreatívitas világában a lehető legkifinomultabb eszközökkel, eljárásokkal és technikákkal helyettesítem az istenek hiányát, a találékony-ság világában pedig durva dolgokkal, ügyetlen eszközökkel és elégtelen technikákkal pótlom a hiányzó dolgokat. Ugyanannak a két világnak a torzképe néz ma farkasszemet. Az egyik szempár csak túl közelre lát, a másik szempár csak túl messzire. Az egyik folytonosan finomítani szeretne valami olyasmin, aminek immár nem látja az egészét, a másik pedig egy olyan egészet szeretne birtokolni, amelynek durva kézzel tönkretesz minden kicsi részletét. Talán egymás látványától elrémulva kéne újratanulniok az arányos látásnak azokat a kulturális alapszabályait, amelyeket a tavirózsákat, füzeket, vizet, alkonyatot és nap-sütést festő Claude Monet a magáénak tudhatott. Közelebb lépek és megint távolabb, s hogy a kép egésze ismét látható legyen, leülök a kényelmes pamlagra a szép ovális tér közepén. A teremőr megnyugodhat.

Utassy József

AZ ÉNEK TISZTÁSAIN

Idő, idő, te ártatlan
csillagközi téboly,
a gondolat lohol utánad,
de megbotlik néhol.